

YRJÖ AHMAVAARA, **Yhteiskuntakybernetiikka**, Weilin + Göös, Helsinki 1976, 256 s.

Formalismi perustana

Yrjö Ahmavaaran teos Yhteiskuntakybernetiikka kirjattaneen yhden tieteen tradition murrokseksi, joka saumakohtana erottaa aikaisemman tutkimuksen käsitteellisesti uudesta perustasta. Sen myötä yhteiskuntatieteet saattavat sivuuttaa suppeaksi osoittautuneen »sosiaalisen alkemian» vaiheensa, joka on kahlinnut teorianmuodostusta. Tässä kuten tietenteorian kehityksessä yleensä, voitaisiin koota osa tohtorinhatuista takaisin, koska uudet näköalat romuttavat aikaisempia oppeja asettamalla niiden sisältämät 'totuudet' kyseenalaisiksi.

Perinteinen »käyttäytymistieteellinen metodi» ilmentää sokeiden teorioiden halua oikais-ta toisiaan, mikä johtaa sekaannuksiin ja harhailuun teorianmuodostuksessa. Hymyilyttäviltä vaikuttavat monet yhteiskuntatieteiden filosofiset kiistat, joissa arvattavasti on sokaisut halu palvella »suurta asiaa». Tiede ei kumminkaan synny tämänlaatuisista intresseistä, koska tuloksista ei voida öänestää. Tiede ei ole sopimuksenvaraista tämänkään tut-

kimuksen valossa. Siksi tiedon ruoska sivaltaa kipeästi populaariteeseen.

Epäilemättä työ on palvelus tieteelle ja ihmisyydelle. Taas on osoitettu, ettei uusi tiede ole jatkoa aikaisemman ajattelun kaavoille, vaan niiden rikkomista. Tai mukaillaksemme Machiavellia: »totuus on kuin nainen, ja siksi sitä on lyötävä ja kolhittava, jos sen aikoo pitää kurissa».

Aluksi Ahmavaara tähdentää, etteivät kehitysmahdollisuudet rajoitu vain olemassaoleviin, vaan niitä on laajennettava myös ajateltavissa olevalle alueelle, missä piilee kehitysmahdollisuuksia; väite, josta perinteiset invarianssiteoriat varmaan ovat eri mieltä. Epäilemättä teoria on ollut sidoksissa pitkälle vallitsevaan yhteiskunnalliseen käytäntöön, joka sanelee tutkimuksen rajat. Käyttätymistieteet ovat silloin hakshtaneet suppealle alueelle, josta ei laajempia näkymiä avaudu, vaikka maailmalla on »ääretön varieteetti». Voidaan kysyä, missä määrin invarianssit sitten sitovat kehitystä ja miten toiminta laajenee välttämättömyyden kahleista yhteiskunnallisen käytännön puitteissa.

Ahmavaara vastaa tähän kybernetiikan tulokinnallaan siten, että kehitystä voi tapahtua tuotantovoimien itsesäätelyn astetta lisäämällä, purkamalla sisäistä hierarkiaa eli demokratioimalla. Vain näin voidaan vauhdittaa kehitystä, joka riippuu kahdesta tekijästä: välttämättömästä ja ei-välttämättömästä hierarkiasta. Viimemainittu »voidaan purkaa... ja onkin purettava», koska on pyrittävä tuotantovoimien säätelykyvyn kasvattamiseen. Välttämätöntä hierarkiaa taas »on sitä enemmän, mitä alkeellisempia tuotantovoimat ovat eli mitä vähäisempi on niiden säätelykyky».

Historia voidaan siis nähdä johdonmukaisesti visiona, jossa alkukantainen yhteisö ajatteli ja toimi kuin »lintuparvi» ja jonka mukaan kehitys kulkee kohti yksilön vapautumista yhteisön normeista. Kehitystä luonnehtii eräänlainen »yksilöllisen vapautumisen laki», joka on alhaisimmalla kehitysasteella jäsenilleen ankarin.

Kyberneettinen metodi on sellaisenaan makroteoriaa yhteiskuntakehityksen ohjautumisesta ja ohjaamisesta, mutta sen yleispätevyys on

yllättävän laaja. Arkisetkin asiat saavat tieteen hahmon ja muuttuvat ymmärrettäviksi. Se tunkeutuu myös »kaaoksen» alueelle, josta on vähän selityksiä, koska luonnontieteiden viimeisin teoriakehitys on odottanut kokoaansa yhteiskuntatieteissä. Nyt ymmärretään sosiologisen tiedon asema ja yritykset »koota palapeliä» irrallisten tutkimustulosten pohjalta. Tiedonhan on otaksuttu »kasaantuvan» kunhan jaksetaan puurtaa tutkimuksen saralla. Kasaantumishypoteesi voitaneen hylätä, sillä yksittäiset invarianssit eivät kaivanne huolenpitoa, kun luontoemo on varustanut jo varhain yksilöt ja yhteisöt itseohjausmekanismilla. Mahdollisesti sosiaalitieteellinen tutkimus keittää tästä »käyttätymisestä» tarpeettomiakin tietoja.

Kybernetiikka-analyysin perustana on käsitteellisesti mielekäs lähtökohta, joka vastaa todellista toimintajärjestelmää sellaisena, miksi se kokemuseräisesti voidaan kuvitella. Tieteellisyyden ehtona on eksakti käsitteistö sekä sen logiikasta lähtöisin oleva tulkinta, jopa pitkälle vietyä.

Ahmavaaran pioneerityön arvo on sitäkin suurempi, kun tiedetään, ettei mikään enempää kuin käsitteiden runsaus, tulkinnanvaraisuus, jopa anarkia, ole haitannut teorianmuodostusta. Siksi monet tutkimuksenhaarat ovat degeneroituneet arkipäiväisiksi luomatta mitään uutta.

Hiljainen vastaanotto

Materialismin kannalta on paljastavaa, että marxilaisessa keskustelussa teos merkitsee perustellun tiedon astumista alkuperäisen tieteenintressin mukaisesti niiden tunnustuksellisten kiistojen yläpuolelle, joita on käyty. Varmaan tästä johtuu, ettei Yhteiskuntakybernetiikkaa vastaanotettu runsain keskusteluin kuten tätä luokkaa edustavan julkaisun kohdalla ilman muuta olettaisi tapahtuvan. Toki hiljaisuuskin puhuu puolestaan. Tieteen poliittiset hyödyntämisyritykset eivät tietenkään ole uutta, mutta merkillepantavaa on tällä kertaa populaaritieteiden saama kölaus. Kieltämättä vallanomistukselle ja -käytölle alkaa olla yhä vaikeampaa keksiä uusia perusteluita, kun

»kaikki on jo keksitty». Olisikin etsittävä uusia juhtia poliittisten rattaiden eteen muualta kuin teorioista.

Olisi rehvakasta olla eri mieltä monien Ahmavaaran väitteiden kanssa, jos tietäisi objektiivisia perusteluja erityisesti niiden johtopäätösten osalta, joita analyysi on synnyttänyt. Kieltämättä puoleensa vetävintä Ahmavaaran suhtautumisessa on ehdoton totuudellisuuden vaatimus eli pitäytyminen tosiseikkoihin metodin ja havaintojen valossa. »Machiavellimainen» ote tieteeseen aiheuttaa monien autoritatiivisten opetusten, mm. Humen giljotiinin hylkäämisen ja korvaamisen uudella konstruktivilla, jolle on kehitettävissä evidenssiä, ei vakuutteluja »todisteina». Häpeämätön analyysi romuttaa joukon uskomuksia ja osan yhteiskuntatieteitä, joita on hellitty alan oppikirjoissa tai tutkimuksenhaaroina. Analyysin varmuus on lähtöisin uudesta ajattelutavasta, siksi kehitelmätkin ovat pitkälle vietyjä. Suuretkaan 'totuudet' eivät ole turvassa kybernetiikan yksinäiseltä tulkitsijalta.

Jos tieteellinen metodi käsitetään haarukaksi, joka tavoittaa osan kokonaisuudesta, kybernetiikan sanoma osoittautuu melko voimakkaaksi siitä lähtöisin olevien moninaisten johtopäätösten vuoksi. Yhteiskuntakybernetiikan haarukoihin todellisuutta kursailemattomasti karttamatta filosofisia peruskiistojakaan, joita sentään on tähän saakka kritiikin pelosta enimmäkseen vältelty.

Tietenkään kyberneettinen analyysi ei kerro »kaikkea», eikä myöskään romuta kaikkea, mutta erittäin mielenkiintoisia implikaatioita sen pohjalta näyttäisi syntyvän. Voidaan puhua tiedon laajentumisesta olennaisesti aikaisemmasta. Tieto ei perustu vanhalle, paremminkin sen hylkäämiselle.

Ahdas teoriaperinne

Sellaisten rakenteiden ja kehitysmahdollisuuksien pohtiminen, jollaisia ei ole esiintynyt, mutta joita voitaisiin ajatella esiintyvän, ei ole mitenkään uutta. Tällaisia rakennepohdintoja kuuluu jo esim. klassikoihin, joista olkoon esimerkkinä Moore kuviteltuine järjestelmineen. Sikäli nämä varhaiset pohdiskelut

olivat puutteellisia, ettei niillekään löytynyt »omaa» yhteiskuntatieteellistä teoriapohjaa, joka olisi antanut välttämättömän ajatusperustan kyseisille kehitelmille. Kyseessä oli luonnontieteistä poimittujen rakennelmien kopiointi sellaisenaan yhteiskunnalliseksi käytännöksi. Ehkä siitä johtui, että teorianmuodostus hylkäsi nämä »utopiat» ja alkoi luoda uutta kehityksen sisäisistä lähtökohdista.

Nykyisin hyväksyttävissä oleva teoria onkin tuota rakenteisiin ja niiden sisäisiin »lakeihin» nojautuvaa »ahdasta» perinnettä, joka ei ole sallinut hypoteettisia pohdintoja. Teoria on sidoksissa yhteiskuntaan eikä erkane sen ulkopuolelle, sen kehitys on jäänyt »palapeliasteelle» ja formalismiltaan epätäydelliseksi. Sen osia tunnetaan, mutta kokonaislogiikka hämärtyy. Siksi kehitysvoimia mystifioidaan ja idealisoidaan kaikenlaisissa yrityksissä »syventää» analyysia.

Yhteiskuntatieteilijöiden yhä kunnianhimoinen haave pyrkiä »muuttamaan maailmaa» työntämällä ideologialleen ominaisia uskomuksia 'tuloksiin' osoittautuukin kyberneettisen analyysin valossa alistumiseksi välttämättömyyden edessä, jos tuo »osallistuminen» ilmenee käytännössä haluna liittyä johonkin ideologiseen suuntaukseen, jonka sisällä sitten toimitaan. Selittämättä jää mitä tapahtuu, jos kaikki yhteiskuntatieteilijät liittyvät johonkin poliittisiin uskomuksiin edustavaan suuntaukseen. Miten ratkaistaan »paremmuus» tai kuka on »oikeassa»? Kaikki eivät myöskään voi »voittaa», ja monien täytyy »erehtyä», jotta edes yksi olisi »oikeassa».

Tieteellinenkö sosialismi?

Ideologinen vallankumous on kiistattomasti syönyt itsensä loppuun, etenkin tiedon aikakaudella. Sen suotuisimmat elinmahdollisuudet vallitsivat Marxin ja kumppaneiden aikana, eivätkä ne ole myöhemmin periaatteesakaan ole voineet kohota samalle tasolle. Jäljellä on kenties muodollinen jälkinäytös, johtavien ideologioiden »lientyminen» sulautumisen asteelle kolmannen maailman kamppailun ohessa. Älyllisesti aktiivinen tieto on jo siksi yleismaailmallista, ettei uutta »väärää tietoisuutta» ole luotavissa.

Ahmavaara osoittaa, ettei kommunismin-kaan perustamiseksi välttämättä tarvita tieteellisiä perusteluita, uskomuksenaikainenkin riittävät. Se selittänee mm. miksi Lenin oli viimeisinä vuosinaan niin perin pessimistinen ja miksi varoitti Stalinista. Myös monta muuta seikkaa proletaarisen vallankumouksen logiikasta ja sen tiimoilta. Arvokkainta on sen selvittäminen mistä vallankumouksessa ja edistyneisyydessä ylipäänsä on kysymys kyberneettisesti tarkasteltuna. Kaikkiaan paljastuu vallankumouksen tietynlainen 'epäonnistuminen' erityisesti sen ihanteiden toteutumisessa, koska »tieteellisen» politiikan tieltä ei puutu esteitä ja paradokseja. Vallankumous näyttäisi siis degeneroituneen alkuperäisestä ajatuksestaan.

Ahmavaaran sanoman julkistaminen nyt, kun Neuvostovaltion »henkiinjääminen» on varmaa ja pysyvänluonteista, tapahtuu siis melko maltillisen maailmanideologisen vaiheen vallitessa. Myös neuvostojohdo suonee kernaasti asiantilan julkisen tunnustamisen, sillä maailmanpolitiikan kehitys jatkossa ei voine perustua enää kummankaan johtavan ideologian »voittoon» toisesta yksin siihen liittyvien valtavien riskien vuoksi. Muodollisesti kommunismin nykyvaiheessa on esillä kaksi eri suuntaa, toinen traditionaalinen bolshevikki-perinne propagandistisine iskulauseineen ja taistelutunnuksineen, joka on näkyvästi esillä etenkin kehitysmaissa; toinen taas on virallinen ulkopoliittinen suunta, joka maltillisempaa tasapainoilee kapitalistisen maailman kanssa lähes samantapaisin keinoin, joskin toisenlaisen politiikan puitteissa.

Voidaan siis tunnustaa, ettei kommunismin-kaan onnistu kaikessa, vaan se on joutunut omaksumaan luonnollista inhimilliseen toimintaan erottamattomasti kuuluvista syistä tietynlaisen »uskonnon» leiman, mikä lopulta on ehkäissyt liikkeen sisäisesti tieteellisen rationalismin soveltamisen vallankumouksen »loppuunviemisessä». Tämän lienevät varmasti tunnustaneet johtavat ideologit jo hyvin varhaisessa vaiheessa, jolloin tämä ei vielä ilmennyt politiikassa. Pantakoon vain merkille internationaalien lakkauttaminen ja toisaalta yritykset jatkaa niitä, mistä jo on aikaa. Tottahan maailmanvallankumousta olisi kannat-

tanut julistaa niin pitkään, kun siitä olisi ollut vähänkin toiveita, mitä ei kumminkaan tehty.

Kun nämä ovat oikeastaan jo »vanhoja» asioita, niin olisi mielenkiintoista tietää mistä nykyisin pääasiassa keskustellaan. Mutta sitä tähän ei kerrota, koska sisärengas on suppea kuten tulee aina olemaan. Maailmanpolitiikan futurologiset näkymät ovat kaikei selälaisia valtiosalaisuuksia, joita mikään aika ei saa sellaisenaan pohdittavakseen, siksi merkittäviä ne ovat suurvaltojen perspektiivissä.

Rationaali tieto ja uskomukset

Ahmavaara tuo merkittävän lisän myös käytyyn keskusteluun rationaalisen yhteiskuntapolitiikan tai päätöksenteon mahdollisuudesta. Yleisenä periaatteena hän pitää, että rationaalista mallia on mahdotonta aikaansaada käytännössä, koska aktoreiden tiedot yksilöinä ja kollektiiveina ovat aina välttämättä monilta osiltaan puutteellisia. Koska ei ole aktoria, jolla olisi täydellinen tieto todellisuudesta, jäävät päätökset enemmän tai vähemmän uskonvaraisten aineiden sävyttämiksi ja niin ollen kuulu objektiivisen ja subjektiivisen totuuden välillä jää kuromatta umpeen. Silti Ahmavaara ei kiellä, etteikö objektiivista totuutta kävisi päinsä lähestyä, kunhan vain haetaan tietoja tuosta todellisuudesta. Tietojen karttaminen onkin tekijä, joka voi parantaa päätösten laatutasoa tosiasioihin nähden, mutta ehtona on, ettei yhteisö vaadi tunnustuksellista asennoitumista jäseniltään pyrittäessä selvittämään tuon todellisuuden sisältöä.

Tiedemiehen rooli siis edellyttää ehdotonta asenteetonta suhtautumista todellisuuteen, jota havaintojen todenperäisyys ei kärsisi. Mitä se edellyttää poliittiseen liikkeeseen sitoutuneelta, sitä ei Ahmavaara kerro; kaikei siksi, ettei hän ole erityisen ihastunut juhlallisia tunnustuksia vaativiin uskomuksellisiin suuntiin. Tärkeä päätelmä poliittisesta johtajuudesta on, ettei mikään ryhmä tai suuntaus saa vaatia itselleen ehdotonta valtaa, koska tällaista johtajuutta ei voi tieteellisesti perustella. Tältä pohjalta voidaankin vaatia tosiasioiden julkisuutta ja sananvapautta, jotta objektiivista arvoa voitaisiin yleisesti arvostella. Tietopillisesti on siis välttämätöntä taata jatkuva

kritiikki, koska tällä on merkitystä poliittisia johtajia valittaessa.

Keskussuunnitteluelin

Monet eivät varmaan allekirjoittaisi kaikkia Ahmavaaran ehdotuksia kuten keskussuunnitteluelimen perustamista, mikä on sikäli mielenkiintoinen esitys, että tuollaista »Finski Gosplania» on yritetty perustaa useasti parinkymmenen vuoden ajan, tosin onnistumatta. Syynä kai on, ettei organisaation pystyttämistä ole seurannut päätösvallan siirtyminen tuolle elimelle, vaan se on pysynyt ulkopuolisten käsissä. Siksi aikaisempia yrityksiä on luonnehdittu ulkopuolisen tarkkailijan tai toimeksiannosta toteuttajan rooli, ja koko ajatus on jäänyt toteutumatta.

Sittemmin tuo gosplan-idea on pesiytynyt Valtioneuvoston kansliaan, josta se kylvää suunnittelun kukkasia. Ainoa mahdollisuus kai olisi, että tuollainen elin omaksuisi tieteellisen tiennäyttäjän roolin, mitä Ahmavaarakin tarkoittanee. Muita keinoja johtaa julkisesti yhteiskuntakehitystä ei liene käytettävissä tässä järjestelmässä. Onhan suunnittelu muutenkin tarpeeksi hypoteettista juhlallisten dokumenttien laatimista ilman sitovaa velvoitetta niin, ettei perustan laskemista kyseiselle toiminnalle olisi pidettävä liioiteltuna, kun suunnittelun nimeen on jo toistakymmentä vuotta vannottu. Ehkäpä tästä löytyisi SDP:lle se »puuttuva» linja, jolla sosiaalilaboratorisia kohteita voitaisiin jatkaa.

Osmo Saukkonen